

Мукачівський державний університет
Гуманітарний факультет
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

05 – Соціальні та поведінкові науки / 053 – Психологія

Тема

Психологічні особливості розвитку міжкультурної компетентності школярів

Виконала: студентка 2 курсу, групи П-2 м(з)
спеціальності 053 «Психологія»

Дудаш К.М.

(прізвище та ініціали)

Керівник : Штих І.І.

(прізвище та ініціали)

Рецензент :Луцьов В.Є.

(прізвище та ініціали)

Мукачево – 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	
1.1 Систематизація підходів, теорій і моделей міжкультурної компетентності.	6
1.2 Сутнісний зміст поняття міжкультурної комунікативної компетентності.	15
1.3 Особливості формування міжкультурної компетентності школярів в освітньому середовищі.....	20
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ	
2.1 Практичні підходи до дослідження міжкультурної компетентності школярів.....	32
2.2 Методологія дослідження міжкультурної компетентності.....	37
2.3 Аналіз результатів дослідження та їх інтерпретація.....	45
Висновки до другого розділу.....	57
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	
3.1 Теоретико-методологічні засади розвитку міжкультурної комунікативної компетентності шляхом тренінгів.....	59
3.2 Зразковий зміст тренінгу розвитку міжкультурної компетентності.....	66
3.3. Апробація результатів та перевірка ефективності тренінгу.....	79
Висновки до третього розділу.....	79
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інтенсифікація глобальних процесів, що відбуваються протягом останніх десятиліть, стала викликом для різних країн і народів та підвищила ступінь різноманітності, складності та невизначеності світу, у тому числі у контексті міжкультурної комунікації. Перед світовою спільнотою гостро постало питання про способи подолання міжкультурного нерозуміння, вибудовування діалогу між культурами та розробки стратегій інтегративної міжкультурної взаємодії. Розробка феномена міжкультурної компетентності ведеться у рамках психології міжкультурних комунікацій, що базується на досягненнях цілого ряду таких гуманітарних дисциплін як культурна та психологічна антропологія, культурологія, філософія, соціологія, лінгвістика, лінгводидактика, педагогіка та психологія.

Міжкультурна комунікативна компетентність виявляється у позитивному ставленні, толерантності та довірі, знанні принципів та правил міжкультурної комунікації, умінні розуміти та взаємодіяти з представниками різних культур. Міжкультурна компетентність є здатністю, що дозволяє особистості реалізувати себе в рамках діалогу культур, тобто в умовах міжкультурної комунікації. Її становлення здійснюється у взаємозв'язку освоєння іншомовного коду і розвитку культурного досвіду людини, в складі якого можна виокремити ставлення людини до себе, до світу, а також досвід творчої діяльності.

В епоху глобалізації важливо як ніколи формувати комплекс особистісних якостей, які становлять психологічну основу міжкультурної комунікативної компетентності – певний рівень толерантності, довіри та сенситивності, прихильність до норм взаємодії з іншими людьми тощо. І ці особистісні якості бажано розвивати вже з молодшого віку. Тому сферою наших наукових інтересів є виявлення особливостей комунікативного, інтерактивного та перцептивного аспектів міжкультурного спілкування

школярів, що перебувають в інформаційному освітньому середовищі вітчизняних закладів загальної середньої освіти.

Виходячи з аналізу джерел з досліджуваної проблеми, можна заявити, що міжкультурна компетентність займає важливе місце в структурі ключових компетентностей особистості. Психологічні чинники міжкультурної компетентності вивчені меншою мірою: найчастіше як предиктори міжкультурної компетентності розглядаються здібності, зокрема інтелектуальні. Останнім часом досить активно почав вивчатися вплив рис особистості на міжкультурну компетентність та пов'язані з нею аспекти (Bakalis, Joiner, 2004; Ang, Van Dyne, Koh, 2006; Harrison, Voelker, 2008; Van der Zee, Van Oudenhoven, 2013; Самойленко, 2013; Сафонова, 2014), однак таких досліджень небагато.

Враховуючи той факт, що процес формування міжкультурної комунікативної компетентності завжди відбувається у межах навчально-виховного середовища, ми визначились з темою і метою нашого дослідження.

Мета дослідження – виявлення психологічних особливостей міжкультурної комунікативної компетентності школярів.

Об'єкт дослідження: комунікативна компетентність особистості.

Предмет дослідження – особливості міжкультурної комунікативної компетентності школярів підліткового віку гімназії з угорською мовою навчання.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати актуальність дослідження міжкультурної компетентності і необхідність розвитку міжкультурної компетентності у школярів.

2. Підібрати методики та провести емпіричне дослідження особливостей міжособистісного спілкування школярів в крос-культурному середовищі гімназії з угорською мовою навчання.

3. Розробити і застосувати тренінг розвитку комунікативної компетентності школярів з акцентом на міжкультурній складовій і толерантності.

Для вирішення поставлених завдань та досягнення мети використовувався комплекс методів та методичних процедур. У теоретичній частині роботи застосовано теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення літературних наукових джерел). Для обробки результатів емпіричного дослідження та використаних методик застосовано методи математичної статистики: кореляційний аналіз Спірмена; теоретичний аналіз і систематизацію науково-теоретичних та методичних джерел; організаційні методи.

Емпіричні методи – стандартизовані методики: методика Г.Айзенка з визначення типу темпераменту; діагностика стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Девіда В. Джонсона; діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» В.Бойка; діагностика рівня полікомунікативної емпатії І. Юсупова.

Емпіричною базою дослідження вибрано крос-культурне освітнє середовище на прикладі Дийдянської гімназії Великобийганської ОТГ Берегівського району Закарпатської обл. Вибірку становлять школярі з угорськомовних сімей.

За темою дослідження опубліковані тези у збірнику тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Становлення особистості професіонала у постковідному просторі», у співавторстві з науковим керівником роботи, а також стаття у фаховому збірнику.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових літературних джерел показує, що міжкультурна комунікація є однією з ключових характеристик сучасного суспільства. В умовах збільшення швидкості змін зростає роль особистості, здатної адаптуватися до актуального міжкультурного контексту, так і з потенціалом для успішної діяльності в міжкультурному контексті незалежно від рамок конкретної ситуації. Така особистість готова гнучко пристосовуватися до норм іншої культури, і навіть конструювати нові методи взаємодії на перехрестях різних культурних світів. Така ситуація розвитку суспільства робить актуальними завдання, з одного боку, розуміння ключових здібностей, що визначають ефективність особистості у міжкультурній взаємодії, з іншого боку, дослідження предикторів такої ефективності, одним із яких є міжкультурна компетентність.

Високе прикладне значення для діагностики та розвитку міжкультурної компетентності мають дослідження, що дозволяють виділити типи або профілі міжкультурної компетентності, які на даний момент залишаються досить рідкісними. В нашому дослідженні ми використали блок валідних психодіагностичних тестів, підібраних таким чином, щоб доповнювати результати один одного, всебічно розкриваючи психологічні особливості міжкультурної компетентності школярів.

В процесі дослідження було виявлено, що для більшості досліджуваних школярів, а це підлітки 13-14 років, найбільш характерною стратегією у вирішенні міжособистісних конфліктів є згладжування конфлікту, не доведення його до вирішення деструктивним шляхом. На другому місці за вибором стратегій – компроміс і конфронтація. За складом темпераменту це підлітки з середнім рівнем екстраверсії/інтроверсії і з рівнем нейротизму нижче середнього. Емоційними бар'єрами, що перешкоджають успішній комунікації у даній вибірці є неадекватність прояву емоцій та їх негнучкість (що характерно для інтровертів).

У школярів виявлені високий і дуже високий рівні емпатії, які можуть як сприяти, так і перешкоджати успішному розвитку комунікативної компетентності у міжкультурному просторі, в якому перебувають досліджувані (угорськомовне навчальне і соціальне середовище). Особливо проявляються емпатійні тенденції у ставленні до батьків, до тварин, старших людей, а також у ставленні до незнайомих і малознайомих людей.

В контексті нашого дослідження увагу привертає показник емпатії у ставленні до незнайомих і малознайомих людей. Міжкультурна компетентність передбачає такі здібності особистості як емпатія, толерантність, сенситивність. Це насамперед здібності, які можна віднести до перцептивного аспекту міжособистісного спілкування в полікультурному (крос-культурному середовищі). Бачимо, що такі риси характерні для учасників нашої вибірки.

Визначені стійкі кореляційні зв'язки між деяким показниками шкал використаних нами методик, опираючись на які можна проектувати напрямки розвитку комунікативних здібностей школярів і формування особистості, адаптованої до перебування у крос-культурному середовищі сучасного глобалізованого світу.

Таким чином, відповідно до теми нашого дослідження, психологічними особливостями, розвиток яких є актуальним в аспекті формування міжкультурної компетентності школярів, є: емпатійні здібності високого і дуже високого рівня; здатність вирішувати конфлікти, злагоджуючи їх, шляхом компромісу й меншим чином конфронтації; відсутність таких бар'єрів спілкування як негнучкість і неадекватність прояву емоцій; а також такі властивості темпераменту (типу нервової системи) як середній рівень екстраверсії і нейротизму з тенденцією до зниження.

Перспективу наших досліджень бачимо у розширенні проблематики – порівнянні особливостей міжкультурної компетентності в декількох етнічних групах, виявленні спільного й відмінного в них і проектуванні напрямів

навчально-виховної роботи, спрямованої на формування навичок і вмінь міжкультурної компетентності різних вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьєва, О. П. (2016) Мультикультуралізм і толерантність як соціально-філософські концепції соціокультурного простору: дис. ... д-ра. філ. наук.: 09.00.03. Одеса. 228. dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/208
2. Анн Л.Ф. Психологический тренинг с подростками. СПб.: Питер, 2005. 271 с.
3. Байбакова, О.О. Формування міжкультурної компетентності соціальних працівників у США. Соціальна робота в Україні: теорія і практика (науково-методичний журнал). К. 2016. С.169 –176.
4. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. URL: <http://terminy-mizhkultkomunikacii.wikidot.com/peredmova> (дата звернення: 25.07.2020)
5. Бондар Н. Д. Формування ключових компетентностей майбутніх менеджерів сфери туризму в процесі вивчення гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2016. 262 с.
6. Бэрон Р., Керр Н., Миллер Н. Социальная психология группы. Процессы, решения, действия. СПб. : Питер, 2003. 272 с.
7. Буйвол М. Позитивне значення толерантності: метод. розробка виховного заходу / *Психолог*. 2011. № 7. С. 17-20.
8. Василькова, О. В. Межкультурная компетенция как составляющая образовательной компетенции студентов неязыкового вуза // Формирование иноязычных компетенций у студентов неязыковых вузов: материалы межрегион. науч.-практ. конф., 18–19 апреля 2012 г., Ижевск, 2012. С.13–17.
9. Воротняк, Л. І. Деякі аспекти формування міжкультурної комунікативної компетенції магістрів вищих педагогічних навчальних закладів // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Вип.1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2015_1_3.pdf

10. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / К.. 2008. 32 с.
11. Грищенко Т. М. Толерантність - здатність і прагнення до діалогу / Т.М. Грищенко. - [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ounb.sumy.ua/publish/2008/tolerant.doc>
12. Джонсон, Девід В. (2003) Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / Пер. з англ. В. Хомика. К.: Вид. дім «КМ Академія». 288 с.
13. Губа, Н. О. Феномен особистісної компетентності у просторі наукового знання // Психологічні перспективи. Луцьк, 2010. Вип. 15. С. 52–61.
14. Демченко, Д. І. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх юристів у фаховій підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Х., 2010. 23 с.
15. Зеліковська, О. Сутність та структура міжкультурної компетенції студентів вищих економічних навчальних закладів / Проблеми сучасної педагогічної освіти. № 2 (24), 2010. С. 213-216.
16. Зеліковська, О. О. Формування міжкультурної компетентності студентів ІТ-спеціальностей: сучасний вимір. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка. 2018. С. 129–135. DOI: 10.32835/2223-5752.2018.15.129-135.
17. Копил Г. О. Інтеркультурологічні аспекти ділового спілкування як предмет міжкультурного тренінгу // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2011. No 56. С. 3–8.
18. Мацумото, Д. (2003). Психология и культура. 12-е издание. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://krotov.info/lib_sec/13_m/maz/umoto_0.htm
19. Мацумото, Д. Человек, культура, психология. Удивительные загадки, исследования и открытия. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК. 2008. 668 с

20. Новикова, И.А. Толерантность как условие эффективного взаимодействия в поликультурном образовательном пространстве // Психология образования в поликультурном пространстве. 2015. Т. 1. - № 29.С. 52-62.
21. Почебут, Л. Г. (2022). Кросс-культурная и этническая психология : учебное пособие для вузов / Л. Г. Почебут. 2-е изд., испр. и доп. М.: Издательство Юрайт. 279 с. URL: <https://urait.ru/bcode/488943> (дата обращения: 20.11.2022)
22. Равен, Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. сангл. М.: «Когито-центр», 2002.
23. Рись, Л. Ф., Пасик, Л. А. Форми та методи міжкультурного тренінгового навчання. Нова філологія. 2020. № 80. Том II. С. 175–181. DOI: 10.26661/2414-1135-2020-80-2-27
24. Садохин, А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учебное пособие / М. : КИОРУС, 2014. 254 с.
25. Садохин, А.П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования // Социальные коммуникации. Журнал социологии и социальной антропологии. 2007. Том X. №1 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/678095/>
26. Самойленко, Н. Міжкультурна компетентність майбутніх фахівців гуманітарного профілю: монографія. К.: Рібест, 2013. 411 с.
27. Сафонова, І. Сутність і структура міжкультурної компетентності в контексті аксіологічного підходу / Духовність особистості. 2014. Вип. 3. С. 129-143.
28. Стернберг, Дж. Практический интеллект: монография. СПб.: Питер, 2002. 272 с.
29. Фопель К. Технология ведения тренинга. М., 2004.
30. Хухлаев, О.Е. Теоретические и практические вопросы межкультурной коммуникации: современные тенденции // Психологическая наука и образование. 2010. -№ 5. С. 168-179.

31. Штих, І.І., Дудаш К.М. Дослідження міжкультурної компетентності особистості: теоретичний аспект / *Становлення особистості професіонала у постковідному просторі* : збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (12-13 травня 2022 р., м. Мукачево). Мукачево : Вид-во МДУ, 2022. С.81-83.
32. Штих, І. І., Дудаш К.М. Розвиток міжкультурної компетентності школярів, що виховуються в крос-культурному освітньому середовищі. *Вісник Національного університету оборони України : науковий журнал*. Київ, 2022. – (). – С. -. [Фахове видання] [Журнал проіндексовано].
33. Эрли, К., Мосаковски, Э. Культурная компетентность / Harvard Business Review. 2004. N2. С15–19.
34. Bandura, A. Social cognitive theory in cultural context // Applied Psychology, 2002.Vol. 51. P. 269-290. doi:10.1111/1464-0597.00092.
35. Bennett, M. J. Measuring Intercultural Sensitivity: The Intercultural Development Inventory. International Journal of Intercultural Relations. 2003. № 27. P. 421 – 443.
36. Berns, M. Context of competence: social and cultural consideration in communicative language teaching. N.Y., 1990.
37. Bolten J. Interkulturelle Trainings neu denken. Interculture Journal. 2016. Bd. 15. H. 26. S. 75–88. 6. Bolten J. Interkulturelle Lernprozesse neu gedacht. URL : <https://www.goethe.de/de/spr/mag/20906565.html> (дата звернення: 25.07.2020). 7. Das Sandb
38. Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
39. Byram, M., Zarate G. Investigating Cultural Studies in Foreign Language Teaching. – Clevedon, Philadelphia, cop. 1991. 219 p.
40. Chen, G. M. and Starosta, W. J. (2000). The development and validation of the intercultural communication sensitivity scale. Human Communication, 3, 1-15.

41. Engle, R.L., Crowne K.A. The Impact of International Experience on Cultural Intelligence: An Application of Contact Theory in a Structured ShortTerm Programme // Human Resource Development International, 2013. - Vol. 17. - P. 30-46.
42. Knapp, K., Knapp-Potthoff, A. Interkulturelle Kommunikation. Zeitschrift für Fremdsprachenforschung. 1990. №1. 62-93.
43. Kramsh, C.J. From language proficiency to interactional competence // Modern Language Journal. 1986. No 70.
44. Lüsebrink H.-J. Interkulturelle Kommunikation : Interaktion. Fremdwahrnehmung. Kulturtransfer. Stuttgart. Weimar : Metzler Verlag, 2008. 213 S.
45. Moosmüller, A. Interkulturelle Kompetenz und interkulturelle Kenntnisse. In: Roth, K.: Mit der Differenz leben. Europäische Ethnologie und Interkulturelle Kommunikation. München Verlag, 1996. S. 217–290.
46. Savignon, S. Evaluation of communicative competence: the ACTEL provisional proficiency guidelines // *Modern Language Journal*. 1985. No 6.
47. Thomas A. Interkulturelle Handlungskompetenz – *Schlüsselkompetenz für die moderne Arbeitswelt*. *Arbeit*. 2006. Heft 2. Jg. 15. S. 114–125. URL: <https://eldorado.tu-dortmund.de/bitstream/2003/28675/1/thomas.pdf> (дата звернення: 25.07.2020).
48. Triandis, Harry S. 1994. *Culture and Social Behavior*. ISBN 978-0070651104
49. Fantini, A. E. Language, culture, and world view: *Exploring the nexus*. *International Journal of Intercultural Relations*, 19.1995. 143–153.
50. Fukuyama, F. Trust: The Social Virtues and the Creation of prosperity. N.Y.: *Free Press*, 1995. xv., 457 p.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>